

ЛЕПЕЙКО Тетяна Іванівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та бізнесу Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця, ORCID ID: 0000-0001-8667-509X

ЗНАЧЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Лепейко Т. І. Значення інтелектуального капіталу в процесі розвитку сучасних підприємств.

Розвиток інтелектуального капіталу базується на перетворенні інформації і знань в чинники, здатні створювати багатство і вартість за рахунок кумулятивного ефекту від розвитку людського, структурного капіталу. Для формування бачення створення конкурентних переваг через окремі елементи інтелектуального капіталу, проводять розділення конкурентних переваг організації на ряд елементів: лояльність споживача, репутаційну перевагу, інноваційність, операційна ефективність. Інтелектуальний капітал відіграє важливу стратегічну роль в підвищенні конкурентоспроможності підприємства і постає як основа конкурентної переваги. В даний час організація може протистояти активній конкуренції тільки за умови вдосконалення інтелектуального компонента свого ресурсного портфеля. Саме елементи інтелектуального капіталу є основою інноваційної діяльності компанії, задаючи темп і режим оновлення технології виробництва і продукції. При проникненні інтелектуального капіталу у виробництво, відбувається зміна його характеру, забезпечення зростання його ефективності та інноваційності.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, управління інтелектуальним капіталом, конкурентні переваги, розвиток підприємств.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується зміною індустріальної економіки, яка базується на використанні традиційних факторів виробництва, на економіку, засновану на знаннях. В економіці нового типу конкурентоспроможність організацій все в більшій мірі визначається використанням ресурсів, що мають нематеріальну природу. Тим самим, зміцнення конкурентних позицій організації визначається, поряд з іншими нематеріальними факторами, ефективним і інтенсивним застосуванням знань. Управління знаннями стає усвідомленим, цілеспрямованим процесом, які забезпечують сталий розвиток організації в висококонкурентному середовищі.

Цінність управління знаннями полягає в тому, що воно відображає всю сукупність способів розвитку, форм передачі і використання знань, існуючих в компанії. В основі управління знаннями лежить уявлення про те, що знання в сучасних умовах перетворюються в найважливіший ресурс організації, багато в чому визначає організаційну спроможність залучати ресурси для формування конкурентної переваги. Іншими словами, саме знання визначають можливість організації ефективно використовувати навички та методи комбінування ресурсів, людей і процесів для створення споживчої цінності і забезпечення виходу на нові ринки.

Фундаментом для створення організаційної спроможності (операційної, маркетингової і здатності до управління ланцюжком цінностей) служать знання на організаційному рівні, які є результатом інтеграції знань безлічі індивідів. При цьому з метою запобігання передачі і копіювання конкурентами

знання повинні бути захищені законодавством про інтелектуальну власність або режимом секретності, що забезпечує неможливість їх копіювання. Таким чином, завданням організації стає полегшення внутрішньої реплікації знань і одночасне обмеження їх зовнішнього відтворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд наукових праць щодо розвитку інтелектуального капіталу підприємств, формування та ефективного використання їх інтелектуального потенціалу, можливостей запровадження Smart-технологій досліджено у значному науковому доробку зарубіжних та українських вчених, таких як: Е. Брукінг, І. Гонтарева, Р. Друкер, Л. Едвінсон, І. Ігнат'єва, Ілляшенко С.М., О. Кендхов, І. Кулага, Б. Леонт'єв, М. Мелоу, А. Череп, А. Чухно, С. С. Шумської та інших. Погляди вчених щодо визначення інтелектуального капіталу як економічної категорії та підходів щодо управління процесами його формування і використання є дещо різними та часто не враховують особливості сучасних процесів. Саме тому існує потреба подальших досліджень.

Формулювання цілей статті. Мета статті – визначення ролі інтелектуального капіталу для розвитку сучасних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливість актуальної інформації зростає з кожним днем. З перевищенням швидкості передачі інформації в період змін і виникло поняття інтелектуальний капітал. Концепція інтелектуального капіталу привертає увагу до важливості того, що нематеріальні активи відіграють важливу роль у веденні бізнесу на основі знань та конкурентоспроможності. Найважливіший момент, на який спирається інтелектуальний капітал полягає в

тому, що інформація як новий фактор виробництва веде до нової трансформації.

Підприємства повинні знати, що таке інтелектуальний капітал і як ним слід керувати та звітувати, щоб підвищити свої довгострокові доходи, конкурувати, змінити ситуацію та покращити результати.

Інформація є основним бізнес-елементом нашого дня і часу. Таким чином, бізнес може отримати конкурентні переваги за рахунок використання інформації. Завдяки розвитку технологій відбулася інформаційна революція - інформація стала найважливішою економічною силою бізнесу. Підприємства надають велике значення нематеріальним активам для забезпечення сталого зростання та розвитку.

Визначальною характеристикою організацій з високою часткою нематеріальних активів є їхня залежність від знань їх працівників та управління активами знань, що додає вартості до їх продукції. Підприємства можуть отримати підвищення прибутку за рахунок продажів, ліцензійних роялті, прибутку від спільного підприємства, цінкових премій, збільшення обсягів продажів за рахунок прямих продажів і повторних продажів.

Більшість установ працюють з орієнтованою на клієнта програмою і надають великого значення лояльності та скаргам клієнтів. Одним з найважливіших елементів інтелектуального капіталу є капітал, який передбачає орієнтацію на клієнта та розвиток добрих відносин. Якщо розглядати з цього аспекту, то видно, що інтелектуальний капітал має великий вплив на успіх бізнесу. Цей напрям є важливим для бізнесу, а успіх - це обов'язок виживання бізнесу. У цьому ключі інтелектуальний капітал стає справжнім джерелом багатства для бізнесу. Сучасна економічна структура робить обіг нематеріальних активів актуальною проблемою розвитку технології та глобалізація в конкурентній боротьбі. Бізнес, який не впроваджує ці інновації, не може вижити. Тому вони повинні розуміти важливість інтелектуального капіталу і протистояти своїм конкурентам, використовуючи інтелектуальний капітал. Підприємства можуть мати переваги прибутку через частку ринку, лідерство, встановлення стандартів і впізнавання назви (бренд, торгова марка та репутація).

Інтелектуальний капітал надзвичайно важливий в організаціях, заснованих на знаннях, і стає все більш важливим і в інших типах організацій. Відповідно, дуже важливо, щоб інтелектуальними активами ефективно керували, якщо організації хочуть успішно конкурувати в сучасній світовій економіці.

Посилення ролі інтелектуальних ресурсів у розвитку конкурентоспроможності організації в економіці знань призвело до того, що змінилися умови і способи створення доданої вартості: знання, навички людських ресурсів (людський капітал), організаційні та управлінські здібності компанії, її компетенції (структурний капітал) перетворилися в основні фактори створення нової вартості і фактично синтезували появу інтелектуального капіталу, який можна розглядати як ключовий елемент конкурентоспроможності організації, точніше елемент, що формує потенційну конкурентоспроможність організації.

Потенціал розвитку конкурентоспроможності організації лежить в області формування її інтелектуального капіталу. Чим вище інтелектуальний капітал, тим вище потенційна конкурентоспроможність організації. Звідси все частіше при оцінці ринкової вартості компанії на перший план виходить оцінка таких нематеріальних активів (складових інтелектуального капіталу) як технологічні активи, стратегія бізнесу, корпоративна культура, клієнтський капітал (капітал відносин), репутаційний капітал, капітал бренду і т.п.

Розвиток компаніями джерел нових можливостей відбувається незважаючи на кризову ситуацію в економіці, посилення конкуренції, посилення інтеграційних процесів. Особливу роль тут відіграють елементи інтелектуального капіталу як двигуна розвитку інноваційної діяльності як в середині організації, так і у всій країні. Ефективність функціонування організації і потенціал розвитку бізнесу можуть підвищитися при формуванні конкурентних переваг за допомогою розвитку та застосування нематеріальних ресурсів - таких як знання, інтелектуальний потенціал персоналу, інтелектуальні ресурси.

Значимість цих елементів визначається переходом до постіндустріального суспільства, що характеризується трансфером від значущості матеріальних активів до значущості інформації і знань як базових ресурсів.

Характерними рисами постіндустріальної економіки є: інтелектуалізація технологій; зростання наукоємності товарів; підвищення значущості діяльності по отриманню, зберіганню і передачі інформації і знань; посилення конкуренції і як наслідок необхідність постійного впровадження інновацій.

Таким чином, переходом на даний етап розвитку економіки підвищується значимість інтелектуального капіталу. Розвиток інтелектуального капіталу базується на перетворенні інформації і знань в чинники, здатні створювати багатство і вартість за рахунок кумулятивного ефекту від розвитку людського,

структурного капіталу. Саме з інформації і знань починається ланцюжок формування конкурентної переваги.

Під терміном «знання» мається на увазі інформація, яка використовується людьми при необхідності, відповідно до встановлених правил і процедур, з урахуванням їх ставлення до неї. На відміну від знань, «інформація» - зв'язний потік даних, представлений в контексті для подальшого використання.

Таким чином, знання можна вважати «одухотвореними» інформацією, яка враховує особистий досвід носія, суб'єктивні думки, емоції і ставлення до тієї чи іншої інформації. Виступаючи як ресурс організації, знання має ряд особливостей. По-перше, використання знань веде до його накопичення, збільшенню й поширенню, тоді як використання інших ресурсів, які є кінцевими (наприклад, матеріальні та грошові ресурси), навпаки, веде до зменшення їх обсягу. По-друге, застосування знань у організації здатне збільшувати продуктивність праці в десятки і сотні разів, при цьому активізується новий попит на знання; знання в цьому випадку виступає як продуктивна сила суб'єкта управління. По-третє, знання є доступними ресурсами для їх отримання і поширення за рахунок коштів технологій і комунікаційних можливостей людини. Управління знаннями впливають на якість і характер інтелектуального капіталу, який в свою чергу визначає і формує конкурентні переваги підприємства. Взаємодія знань, інформації та інтелектуального капіталу, в результаті якої формується конкурентні переваги організації, відбувається шляхом проходження декількох етапів.

Етап 1. Ланцюжок формування конкурентної переваги починається з інформації. В даному контексті інформація має на увазі собою відомості, передаються одними людьми іншим людям усним, письмовим або іншим способом. Не вся інформація вагома для діяльності організації, і тільки її частина відіграє істотну роль у прийнятті управлінських рішень. На інформацію впливає внутрішнє і зовнішнє середовище, під впливом яких формується відповідно внутрішня і зовнішня інформація. Зовнішня інформація включає в себе відомості про стан зовнішнього середовища підприємства, ринку і його інфраструктури, поведінку покупців і постачальників, дії конкурентів, заходи державного регулювання ринкових механізмів і т.д.

Етап 2. На другому етапі значна частина інформації трансформується в знання. Даний процес також відбувається під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників. Ступінь трансформації інформації в знання залежить

від індивідуальних компетенцій, до яких можна віднести креативне мислення, стратегічне мислення, рівень освіти, рівень розвитку пам'яті, ступінь сприйняття інформації, ін.

Знання виникають з інформації за допомогою: порівняння, визначення області зіставлення (з інформацією про інших аналогічних об'єктах); встановлення зв'язків (з іншою інформацією про цей об'єкт); оцінки (як можна оцінити дану інформацію і як її оцінюють інші); визначення області застосування інформації до тих чи інших рішень або дій.

У свою чергу управління знаннями має наступні вектори впливу на організацію: поліпшення управління компетенціями; підвищення продуктивності; удосконалення процесу прийняття рішень; активізація інноваційних процесів.

Етап 3. На даному етапі знання трансформуються в інтелектуальний капітал. Трансформація відбувається не тільки під впливом факторів внутрішнього і зовнішнього середовища, а й індивідуальних компетенцій співробітників. Управління знаннями визначає метод управління інтелектуальним капіталом, визначає можливість вивільнення інших видів капіталу з допомогою інтелектуального капіталу, виявляє нові принципи і методи управління в інформаційну економіку.

Етап 4. На цьому етапі відбувається генерація конкурентних переваг за рахунок використання ресурсів інтелектуального капіталу. Конкурентоспроможність організації безпосередньо залежить від того, наскільки ефективно вона використовує інтелектуальний капітал та наскільки активно інвестує в його розвиток. Таким чином, в сучасних умовах на конкурентоспроможність компанії нематеріальні фактори роблять більший вплив, ніж матеріальні. Головні конкурентні переваги відбуваються за різних елементів інтелектуального капіталу - розвитку навичок, кваліфікації та досвіду персоналу, впровадження інновацій, ноу-хау, використання інформаційних систем, тощо. Комбінування таких нематеріальних ресурсів з традиційними здатне створити конкурентну перевагу, що дозволяє забезпечити найбільшу вигоду для споживачів.

Для формування бачення створення конкурентних переваг через окремі елементи інтелектуального капіталу, слід розкласти конкурентні переваги організації на ряд елементів: лояльність споживача, репутаційну перевагу, інноваційність, операційна ефективність. Процес їх формування через елементи інтелектуального капіталу надано в табл 1.

Управління інтелектуальним капіталом - це новий виклик для керівників організацій,

який є відповіддю на глибокі зміни, що відбуваються в соціальній та економічній реальності. Основними видами діяльності у сфері управління інтелектуальним капіталом є виявлення, вимірювання, використання та

розвиток нематеріального потенціалу підприємства. При управлінні інтелектуальним капіталом слід вживати заходів щодо управління його компонентами, тобто людським, організаційним та ринковим капіталом.

Таблиця 1

Формування конкурентних переваг шляхом розвитку елементів інтелектуального капіталу

Конкурентна перевага	Елемент інтелектуального капіталу, що бере участь у формуванні конкурентних переваг
Лояльність споживача	CRM-системи (Customer Relationship Management System системи управління взаємовідносинами з клієнтами) в поєднанні із забезпеченням високого рівня обслуговування споживачів і доступних для них ринкових каналів
	Продуктові концепції і сервісні пропозиції організації (структурний капітал) в поєднанні зі здатністю забезпечити диференційований продукт
Переваги репутації	Удосконалення і розвиток бренду (структурний капітал), а також здібностей по встановленню та підтриманню високого рівня лояльності споживачів за рахунок взаємовідносин з суспільством, екологічності виробництва, соціальної відповідальності
	Встановлення довірчих і вигідних взаємовідносин організації зі стейкхолдерами (клієнтами, постачальниками та ін.)
Інноваційність	Розвиток інноваційних оргпроцесів, патентного захисту, інформаційних систем (структурний капітал)
	Здатність впроваджувати технологічні і організаційні інновації та проводити організаційне навчання
Операційна ефективність	Розвиток компетентності персоналу (людський капітал) розумових здібностей, креативного мислення, здібностей до інновацій, обробці інформації
	Ефективні організаційні структура і процеси організації (структурний капітал)

Управління людським капіталом зводиться до ідентифікації ключових співробітників, формування культури обміну знаннями, здійснення дій у сфері розвитку компетенцій, а також використання стилю управління за участі чи потрібно мотивувати, стимулювати лояльність і задоволення від роботи. У сфері управління організаційним капіталом основні види діяльності включають створення відповідних організаційних структур та організаційну культуру для підтримки комунікації та творчості, а також управління захищеними знаннями (патенти та ліцензії). Але насамперед сфера управління ринковим капіталом управління відносинами з клієнтами, постачальниками, партнерами, конкурентами та побудова позитивного іміджу та репутація, міцність брендів. Тому ефективно управління інтелектуальним капіталом - завдання не з легких. Він вимагає подвійного підходу, з одного боку, він полягає у визначенні та управлінні конкретними компонентами інтелектуального капіталу, з іншого боку, він фокусує про взаємовідносини між ними. Підводячи підсумок, можна сказати, що інтелектуальний капітал відіграє важливу стратегічну роль в підвищенні конкурентоспроможності підприємства і постає як основа конкурентної переваги. В даний час організація може протистояти активній

конкуренції тільки за умови вдосконалення інтелектуального компонента свого ресурсного портфеля. Розвиток інтелектуального капіталу підвищує репутацію підприємства, інноваційність, операційну ефективність, лояльність клієнтів, внаслідок чого підвищується вартість компанії. Це обумовлює необхідність побудови системи управління на вітчизняних підприємствах, спрямованої на розвиток інтелектуального капіталу, як основи довгострокового збільшення вартості компанії. Така система управління дозволить організації зайняти лідируюче положення у своїй галузі, домогтися довгострокового зростання її вартості.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Варто відзначити, що саме елементи інтелектуального капіталу є основою інноваційної діяльності компанії, задаючи темп і режим оновлення технології виробництва і продукції. При проникненні інтелектуального капіталу у виробництво, відбувається зміна його характеру, забезпечення зростання його ефективності та інноваційності. Зважаючи на це особливу увагу слід приділяти одночасно питанням, пов'язаним з теоретичними та практичними принципами реалізації інноваційних процесів, і вирішення проблем по удосконаленню методики застосування інтелектуального і системи показників його оцінки.

Література.

1. *Бутнік-Сіверський О.Б.* Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект. *Інтелектуальний капітал*. 2002. № 1. С. 16-27.
2. *Белл Деніел.* Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования: Пер. з англ. В. Л. Иноземцев. М.: Academia, 1999. 956 с.
3. *Гончар А.В., Голіонко Н.Г.* Управління підприємствами в умовах цифровізації, Менеджмент 2020: виклики та перспективи: Зб. матеріалів Міжнародної студентської наукової конференції. К.: КНЕУ, 2020. С. 107 - 110.

4. **Задорожний Г.В., Хомин О.В.** Інтелектуальне підприємництво у економіці знань. Харків: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2008. 171 с.
5. Про схвалення Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018- 2021 роки : Розпорядження КМУ від 25 жовтня 2017 р. № 779-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/250383204>.
6. **Рєпіна І.М.** Інтелектуальний потенціал інноваційного розвитку України. Вісник національного університету «Львівська політехніка». Серія «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку». Зб. наук.праць. Л.: Львівська політехніка. 2017. № 875. С. 342–355.
7. Державний комітет статистики України: офіц. сайт. URL: www.ukrstat.gov.ua.
8. GEM. Global Entrepreneurship Monitor. Executive Report – Babson College. (1999) Kauffman Foundation and London Business School, 126 p. URL: <https://www.kauffman.org/>
9. Global Entrepreneurship Monitoring 2019 / 2020 Global Report. URL: <https://www.gemconsortium.org/report/gem-2019-2020-global-report>.

References.

1. **Butnik-Sivetskiy O.V.** (2002). «Intellectual capital: theoretical aspect». *Intelektualnyi kapital*. № 1. pp. 16–27.
2. **Bell Дэнью эл** (1999). *Hriadushchee postyudustrialnoe obshchestvo*. Opyt sotsyalnoho prohnozyrovanyia [The coming post-industrial society. Social forecasting experience]. Academia. Moscow. Russia.
3. **Gonchar A.V., Golionko N.G.** (2020). «Business management in the context of digitalization». *Menedzhment 2020: vyklyky ta perspektyvy*. [Management 2020: challenges and prospects]. *Proceeding of the Materials OF International Student Scientific Conference*. Kyiv: KNEU, pp. 107 – 110.
4. **Zadorozhnyi H.V., Khomyi O.V.** (2008). *Intelektualne pidpriemnytstvo u ekonomitsi znan*. [Intellectual entrepreneurship in the knowledge economy]. Kharkivskiy natsionalnyi universytet imeni V.N. Karazina. Kharkiv. Ukraine.
5. Про схвалення Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018- 2021 роки: Розпорядження КМУ. [On approval of the Communication Strategy in the field of European integration for 2018-2021: Order of the Cabinet of Ministers]. Dated October 25, 2017 № 779-r. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/250383204>.
6. **Riepiņa I.M.** (2017). «Intellectual potential of innovative development of Ukraine». *Visnyk natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika»*. Serii «Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku». Zb. nauk.prats. Lviv: Lvivska politehnika. № 875, pp. 342–355.
7. Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy. Available at: www.ukrstat.gov.ua.
8. GEM. Global Entrepreneurship Monitor. Executive Report – Babson College. (1999) Kauffman Foundation and London Business School, 126 p. Available at: <https://www.kauffman.org/>.
9. Global Entrepreneurship Monitoring 2019 / 2020 Global Report. Available at: <https://www.gemconsortium.org/report/gem-2019-2020-global-report>.

Abstract.

Lepeyko T. I. The importance of intellectual capital in the process of development of modern enterprises.

The functioning of modern enterprises in the conditions of challenges posed by the conditions of the new knowledge economy requires new management methods. To achieve market success, enterprises from traditional organizations must be transformed into organizations based on knowledge and skills and competencies. The above necessitates the use of new management methods that will allow companies to use knowledge, strengthen key competencies, develop employee skills, as well as support organizational training and form an external image. In order for companies to have an advantage and be competitive, they must take action to effectively manage intellectual capital. The potential for developing the competitiveness of the organization lies in the formation of its intellectual capital. The higher the intellectual capital is, the higher is the potential competitiveness of the organization. The development of intellectual capital is based on the transformation of information and knowledge into factors capable of creating wealth and value through the cumulative effect of the development of human, structural capital. The interaction of knowledge, information and intellectual capital, which results in the formation of competitive advantages of the organization, occurs through several stages. To form a vision of creating competitive advantages through individual elements of intellectual capital, the division of competitive advantages of the organization is done into a number of elements: consumer loyalty, reputational advantage, innovation, operational efficiency. Intellectual capital plays an important strategic role in increasing the competitiveness of the enterprise and appears as the basis of competitive advantage. Currently, an organization can withstand active competition only if it improves the intellectual component of its resource portfolio. It is the elements of intellectual capital that are the basis of the company's innovative activity, setting the pace and mode of updating production technology and products. With the penetration of intellectual capital into production, there is a change in its nature, ensuring the growth of its efficiency and innovation.

Keywords: intellectual capital, intellectual capital management, competitive advantages, enterprise development.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2021 р.

Бібліографічний опис статті:

Лепейко Т. І. Значення інтелектуального капіталу у процесі розвитку сучасних підприємств. Актуальні проблеми інноваційної економіки. 2021. № 1. С. 73–77.

Lepeyko T. I. The importance of intellectual capital in the process of development of modern enterprises. Actual problems of innovative economy. 2021. No. 1, pp. 73–77.